

**COURSE: MANAGERIAL ACCOUNTING
LECTURE 7. ACTIVITY-BASED COSTING: A TOOL TO AID
DECISION MAKING
HOME WORK WITH ANSWERS
XUSAINOV SH. PhD**

**“БОШҚАРУВ ҲИСОБИ - ФАНИ
7 – МАВЗУ. ФАОЛИЯТГА АСОСЛАНГАН ХАРАЖАТЛАР ҲИСОБИ:
ҚАРОР ҚАБУЛ ҚИЛИШГА ЁРДАМ БERAДИГАН ВОСИТА
УЙ ВАЗИФАСИ ЖАВОБЛАРИ БИЛАН
ХУСАИНОВ Ш., и.ф.н., доцент
САВОЛЛАРГА ЖАВОБ БЕРИШИНГИЗ КЕРАК:**

1. Фаолиятга асосланган харажатларни ҳисобга олишнинг анъанавий харажатлар тақсимоидан фарқлари нималардан иборат?

Анъанавий харажатлар тақсимоиди ташқи молиявий ҳисоботлар учун маълумотларни тақдим этиш учун мўлжалланган. Бундан фарқли ўларок, фаолиятга асосланган харажатларни ҳисоблаш ички қарорлар қабул қилиш учун мўлжалланган. Натижада, фаолиятга асосланган харажатларни ҳисоблаш анъанавий харажатларни ҳисоблашдан уч жихатдан фарқ қилади. Фаолиятга асосланган харажатларни ҳисоблашда:

1. Ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган ва ишлаб чиқариш харажатлари маҳсулотларга белгиланиши мумкин, аммо фақат сабаб-таъсир асосида.
2. Баъзи ишлаб чиқариш харажатлари маҳсулот таннархидан чиқарилиши мумкин.
3. Кўп сонли қўшимча харажатлар пулларидан (харажат туркумлари) фойдаланилади, уларнинг ҳар бири ўзига хос фаолият кўрсаткичидан фойдаланган ҳолда маҳсулотларга ва бошқа харажатлар объектларига тақсимланади.

Анъанавий усулларда харажатларни ҳисоблашда ишлаб чиқариш харажатлари маҳсулотларга, ноишлаб чиқариш харажатлари эса маҳсулотларга тақсимланмайди. Аксинча, фаолиятга асосланган харажатларни ҳисоблашда биз кўплаб ишлаб чиқариш бўлмаган харажатлар муайян маҳсулотларни сотиш, тарқатиш ва хизмат кўрсатиш билан боғлиқлигини тан олинади. Шундай қилиб, ABC маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннархини эмас, балки унинг бутун таннархини ҳисоблашда *ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш харажатларини ўз ичига олади.*

2. Харажатлар драйверлари – омиллари нимани англатади?

Харажатларни ишлаб чиқарилган маҳсулотларга боғлаш учун харажат ташувчилари қўлланилади, улар ҳам харажатлар омили деб аталади.

Харажат омили - драйвери - бу маълум бир фаолият харажатларининг ўзгаришига олиб келадиган омил. Икки турдаги драйверлар мавжуд:

1. Ресурс харажатлари драйвери: Бу фаолият томонидан истеъмол қилиниши керак бўлган ресурслар миқдори. Электр ресурслари, ходимларнинг иш ҳақи, реклама ва бошқаларнинг нархини ҳисоблаш учун фойдаланилади.

2. Фаолият харажатлари омили: уларнинг қиймати мижозлар талабининг интенсивлигига боғлиқ. Ушбу драйвер фаолият ёки мижоз бўйича харажатларни аниқлаш учун ишлатилади. Бундай харажатларга, масалан, материалларга буюртма бериш, машинани сошлаш, текшириш ва синовдан ўтказиш, материалларни қайта ишлаш ва сақлаш харажатлари ва бошқалар киради.

Харажат омиллари (драйверлари) - бу муайян турдаги фаолият учун харажатлар миқдорига таъсир қилувчи ҳар қандай омил. Ҳар қандай фаолият тури у билан боғлиқ бўлган кўплаб харажат ташувчиларга эга бўлиши мумкин ва шунинг учун керакли ресурслар миқдорига таъсир қилади.

3. ABC усули ёрдамида харажатларни ҳисоблаш қандай амалга ошириш керак

ABC усули ёрдамида харажатларни ҳисоблаш тартиби қуйидагича:

1) Ташкилотнинг асосий фаолияти ёки харажатларини ҳисоблаш керак бўлган маҳсулотларни аниқлаш.

2) Кейин тақсимланадиган харажатлар турларини аниқлаш керак. Бу бутун жараёндаги энг муҳим қадамдир, чунки ҳисоб-китобларнинг кўлами ва тафсилотлари олинган харажатлар рўйхатига боғлиқ бўлади. Ушбу рўйхатни жуда кенгайтиришнинг ҳожати йўқ, чунки бу ҳисоб-китобларни мураккаблаштиради

3) Ҳар бир восита учун харажатларни фаолият турлари бўйича харажатлар гуруҳларига тўплаш керак. Масалан, тарқатиш канали таннархининг харажат гуруҳига ушбу канал билан боғлиқ реклама ва сақлаш харажатлари киради.

4) Фаолият турлари бўйича харажатлар миқдорини белгиловчи омиллارни аниқлаш лозим, улар харажатларнинг ташувчилари (ёки драйверлари) деб аталади.

5) Ҳар бир харажат фондидаги умумий қўшимча харажатларни жами харажатлар омилларига бўлиш орқали харажат омили нисбатини ҳисоблаш.

6) Калкуляция ва харажатларни ҳисобга олиш. Драйвер (омил) коэффициентини харажат драйверлари сонига кўпайтириш керак.

7) Ҳисоботларни шакллантириш. ABC тизимининг натижалари бошқарув таҳлили учун ҳисоботларга айлантирилади.

8) Олинган маълумотларга асосланган бошқарув ҳаракатлари. ABC баёнотига бошқарувнинг энг кенг тарқалган жавоби ҳар бир харажат объекти томонидан қўлланиладиган фаолият омиллари сонини камайтиришдир.

4. Қандай ҳолларда ABC методологиясидан фойдаланиш керак?

Харажатларни ҳисоблаш методологияси режалаштирилган харажатларни ҳисоблаш, маҳсулот линиясининг рентабеллигини ва мижознинг рентабеллигини таҳлил қилиш ва хизматларни нархлашда қўлланилади. Фаолиятга асосланган харажатларни ҳисоблаш харажатлар таркибини яхшироқ тушуниш учун қўлланилади, бу компанияларга янада мосроқ нарх стратегиясини шакллантириш имконини беради.

Агар натижада олинган қўшимча маълумотлар компаниянинг рентабеллигини оширишга ёрдам берадиган бўлса, ABC тизимини жорий қилиш керак.

Одатда, бу қуйида санаб ўтилган ҳолатларда қўлланилади:

- компаниянинг юқори тўғридан-тўғри харажатлари мавжуд бўлиб, улар хом ашё ва ходимларнинг иш ҳақини ўз ичига олади;
- маҳсулот ассортиментининг кенг танлови;
- қўшимча харажатлар (ишлаб чиқаришни бошқариш ва ташкил этиш харажатлари) маҳсулот турига қараб сезиларли даражада фарқланади.

ABC усули дастлаб ишлаб чиқариш компаниялари томонидан қўлланилган бўлса-да, у бошқа фаолият соҳаларидаги ташкилотларга ҳам қўлланилиши мумкин.

Таъкидлаш жоизки, тизим уни амалга ошириш кўлами бўйича ўзига хос мослашувчанликка эга. Агар керак бўлса, у бўлинмалар, бўлимлар ёки битта бизнес-жараён даражасида, шунингдек бутун корхонада амалга оширилиши мумкин ва олинган маълумотлар бошқарув ҳисоби воситаси сифатида ишлатилиши мумкин.

Бироқ, ABC кўплаб машиналар ва маҳсулотлар ва тушуниш осон бўлмаган мураккаб жараёнлар мавжуд бўлган мураккаб муҳитда яхши ишлайди. Аксинча, ишлаб чиқариш жараёнлари қисқартирилган соддалаштирилган муҳитда у камроқ фойдалидир.

5. ABC усулидан амалий фойдаланишнинг афзалликлари нималардан иборат?

1. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар ассортиментининг кенгайиши, маҳсулотнинг ҳаёт даврининг қисқариши ва ишлаб чиқариш жараёнларининг мураккаблашиши билан бирга ишлаб чиқаришнинг мураккаблиги сезиларли даражада ошди. Бозор рақобатининг кучайиши

билан компаниялар ўз маҳсулотларининг рентабеллигини реал баҳолай олишлари керак. ABC тизими эътиборни қаратади ва ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бошқариш харажатларига таъсир қилувчи омилларни яхшироқ тушунишга ёрдам беради.

2. Замоनावий ишлаб чиқаришда кўшимча харажатлар завод цехларида бажарилмайдиган турли хил фаолиятлардан келиб чиқади. Булар, масалан, дизайн, сифат назорати, ишлаб чиқаришни режалаштириш, сотишдан кейинги мижозларга хизмат кўрсатиш. ABC тизими барча кўшимча харажатлар билан шуғулланади ва шунинг учун бошқарув ҳисобини ишлаб чиқариш жараёнининг анъанавий чегараларидан ташқари юқори даражага олиб чиқади.

3. Харажат ташувчиларни тақсимлашни назорат қилиш орқали сиз харажатлар даражасини ҳам назорат қилишингиз мумкин.

4. Фаолият турлари бўйича ишлаб чиқариш харажатлари билан боғлиқ бўлмаган, шунингдек корхона томонидан кўрсатиладиган хизматлар қийматига киритилмаган харажатлар маҳсулот/хизмат учун қўшилган қийматга эга бўлмаган харажатлар деб ҳисобланиши мумкин.

5. ABC тизими харажатларни бошқаришда ёрдам бериши мумкин. Кўпгина харажатлар харидорларнинг ўзаро таъсири (етказиб бериш харажатлари, чегирмалар, сотувдан кейинги хизмат) билан боғлиқ бўлиб, улар классик харажатларни ҳисобга олиш тизимларида ҳисобга олинмайди. Шундай қилиб, компаниялар маълум мижозлар билан зарар кўришлари мумкин, аммо буни билмайдилар, чунки харажатлар ҳақиқий вазиятни баҳолай оладиган тарзда таҳлил қилинмайди. ABC тизими мижозларнинг рентабеллигини таҳлил қилиш билан биргаликда мижозларнинг муайян гуруҳларига хизмат кўрсатиш орқали олинган фойда миқдорини аниқроқ ва ишончли аниқлаш учун ишлатилиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Cost Accounting: A Managerial Emphasis / Horngren T. Ch., Datar S.M., Rajan M.V. / Published by Pearson, 2015
2. Managerial Accounting. 17th Edition / Ray H. Garrison, Eric W. Noreen, Peter C. Brewer / Published by McGraw-Hill Education, 2021
3. Management accounting Information for Decision-Making and Strategy Execution. 6th Edition Anthony A. Atkinson, Robert S. Kaplan, Ella Mae Matsumura. Madison S. Mark Young / Published by Pearson, 2012
4. Boshqaruv hisobi / Pardayev A., Pardayev B. / T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi., 2019
5. Boshqaruv hisobi / Israilov R.I., Maxsudov B.Yu.. / T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2020

6. Boshqaruv hisobi. O'quv qo'llanma / B.A.Xasanov, Z.U.G'aniyev, M.A.Muxamedova / - T.: «Moliya», 2018 - 274 b.

7. <https://upr.ru/article/raschet-sebestoimosti-metodom-abc/>